

Бібліографічний список

1. Павко А.І. Становлення та діяльність політичних партій і організацій в Україні наприкінці XIX – на початку XX ст. : дис. ... д. і. н. / А. І. Павко; Донецький національний університет. – Донецьк, 2001.
2. Українські політичні партії кінця XIX – початку XX ст.: програмові і довідкові матеріали / упоряд. В.Ф. Шевченко та ін. – К.: Консалтинг, Фенікс, 1993. – 336 с.

Стаття посвячена дослідженню процесу внутріпартійного взаємодія в політичних партіях в Україні в началі XX століття. Визначені особливості і характеристики діяльності політичних партій, проаналізована їх роль в політичному процесі. Обобщен історичний досвід партійного будівництва в Україні і на його основі сформульовані політологічні пропозиції по удосконаленню партійного взаємодія на сучасному етапі.

The article deals with the internal interaction in political parties in Ukraine in the early twentieth century. Features and characteristics of political parties, analyzed their role in the political process. Summarizes the historical experience of party building in Ukraine and on the basis formulated political science proposals for improving interactions party today..

Стаття надійшла до редколегії 14.01.2013

УДК 340.15 (477)"19": 342.5

Мокін І. С., НУ «ОЮА»

АБСОЛЮТИСТСЬКІ АСПЕКТИ ГЕТЬМАНАТУ П. П. СКОРОПАДСЬКОГО

Стаття присвячена аналізу сутності та ролі абсолютизму в цілому, характеристикі основних форм абсолютизму. Автор робить висновок, що діяльність Гетьмана П. П. Скоропадського доводить принципову можливість розв'язання основних питань державотворення та реалізацію мети держави шляхетною та професійною владою саме завдяки абсолютизму.

Проблема організації оптимальної влади, очевидно, є вічною. Починаючи з Давньої Греції відомі спроби європейців визначити найкращі риси Великого Державця, які є підвалиною процвітання його держави. В сучасності, коли мислителям доступна велика теоретична спадщина їхніх попередників, а також існує можливість

ретроспективного аналізу досвіду європейського державотворення, з'являється можливість розв'язання означеної проблеми.

Варто відзначити, що проблемі пошуку найбільш позитивної та корисної влади було присвячено праці ряду мислителів. Зокрема, ще Платон [1], Аристотель [2]. Значний внесок у дослідження влади зробили мислителі Середньовіччя, зокрема Августин Аврелій [3] та Тома Аквінський [4]. Особливої уваги заслуговують погляди Т. Гоббса [5], Ф. Прокоповича [6].

Крім того, значна кількість досліджень присвячена безпосередньо Гетьманській державі, у числі котрих, передусім, варто згадати праці таких дослідників як Д. Донцов [7], Д. Дорошенко [8], О. М. Мироненко [9-15], С. Шелухин [16], М. Стахів [17], М. Омелянович-Павленко [18], В. Рум'янцев [19] та ін.

Разом із тим, у межах цієї праці увага автора приділяється передусім природі, сутності, формам та значенню абсолютизму. Тож, завданнями цієї статті є окреслення сутності та ролі абсолютизму в цілому та гетьманського зокрема.

Якщо, на думку геніального французького мислителя Ш. Л. Монтеск'є, основою монархії виступає закон, а принципом – честь [21], внаслідок чого постає цікаве і болюче питання, що ж є основою та принципом республіки та демократії, якщо ці форми засновані, передусім на змінюваності влади? Тоді, очевидно, республіка і демократія як антипод монархії ґрунтуються на хаосі та безчесті? Станне твердження підтверджується також і сутністю самого терміну «народовладдя», адже, як відомо, Н. Макіавеллі резонно вважав «підло» природу людини [20].

Тож, якщо метою держави є забезпечення інтересів народу суспільства, то, вважаючи важливим принципом абсолютизму ототожнення особи верховного правителя і держави (за висловом Луї XIV «Держава – це Я»), можна стверджувати, що при зазначеній формі правління спостерігається й єдність інтересів держави, влади, народу, що, крім того, забезпечується названими Ш. Л. Монтеск'є принципом монархії – честю – та її основою – законом. Враховуючи викладене, на наш погляд, абсолютизм є вельми позитивним задля забезпечення загального благоденства і цілком може бути визнаний природною та ідеальною формою організації суспільства.

Зауважимо, що, очевидно, прототипом ідеальної держави варто вважати Рай, який абсолютно реалізує ідеї правової держави і громадянського суспільства (зокрема, це стосується честі і гідності, добра, справедливості, моральності та ін. чеснот, панування закону) [23, 35-36]. Англійський мислитель Р. Філмер у своїй безсмертній праці

«Патріархія, або Захист природного права королів» (1642 р.) стверджує, що монарх одержав усю повноту необмеженої влади у спадок від Адама [24, 459-460].

Як відомо, основною засадою потрапляння особи у Рай, тобто ідеальну державу, є її віра у Бога. На наш погляд, поняття віри варто розглядати, передусім, як внутрішнє переконання особи, прагнення Добра (як категорії Бога), що знаходить повніше відображення у поведінці особи, аніж у формальному дотриманні нею релігійного ритуалу. В даному контексті, варто, також, звернути увагу і на концепцію суспільного договору: утворенню держави, на думку Ж. Ж. Руссо, передувало укладення первинного договору об'єднання індивідів у суспільство та вторинного договору підпорядкування їх владі [22], яка, на думку Т. Гоббса, створює справедливий загальнообов'язковий закон аби врегулювати суспільні відносини [5]. Це означає, що основою життя як у царстві Божому, так і в державі світській, є неухильне дотримання справедливого закону (у першому випадку – Божого, у другому – світського), що є й основою правової держави.

Як зазначалося, Ж. Ж. Руссо виділяв дві стадії суспільної угоди – договір об'єднання людей у суспільство та договір підпорядкування індивідів владі [22]. Виходячи з теологічних позицій, в цьому контексті можна ототожнити договір об'єднання із Завітом, тобто угодою взагалі, а договір підкорення – із Заповітом, який тлумачиться як нормативний кодекс, тобто як загальнообов'язковий Закон.

Отже, оскільки, в цілому, між категоріями теологічними та світськими існує надзвичайна спорідненість, варто зауважити, що така спорідненість має існувати й у владі аби була гармонія у суспільстві, що має виражатися в абсолютній владі помазаника Божого.

Таким чином, найкращі результати для держави, суспільства, народу може дати влада абсолютна [25].

Треба зауважити, що різноманітність історичних форм і умов реалізації монаршої влади дозволяє виділити такі різновиди абсолютизму як: а) класичний (Франція, Японія); б) князівський (Київська Русь; Німеччина); в) військово-кріпосницький (Прусія, Росія); г) освічений (Австрія, Іспанія, Португалія, Данія, Швеція, Росія і Прусія).

Абсолютизм у Західній Європі постав на рубежі XV-XVI ст. [26, 10-11] та набув особливого розквіту у XVII-XVIII ст. Класичний абсолютизм найбільш повно проявився у Франції за доби Людовіка XIV (1638-1715), який розпочав правити самостійно з 1661 р. після смерті кардинала Мазаріні. Класичний абсолютизм характеризується необмеженістю влади короля, його повновладдям, автократичністю, суверенітетом, верховенством його волі, привознесенням особи короля,

ототожненням його із державою, можливістю існування при ньому певних інституцій, що носять лише дорадчий характер, могутністю держави. Ймовірно, певні риси класичного абсолютизму властиві деякою мірою іншим різновидам абсолютизму.

Князівський абсолютизм мав місце у Київській Русі та Німеччині за доби роздробленості. Він характеризується географічною локальністю поширення чи впливу конкретного можновладця, відносною слабкістю держави, наявністю протиріч, усобиць. Крім того, зазвичай, цьому різновиду абсолютизму властива децентралізація влади, наявність локальних сюзеренів, які носять некоролівські титули, формально підпорядкованих центру, можливість обрання ними верховного правителя (що, наприклад, у Священній Римській імперії де-факто здійснювалося курфюрстами з XIII ст. та було оформлено де-юре Золотою булою 1356 р.).

Військово-кріпосницький абсолютизм характеризується передусім пануванням досить феодальних традицій, суворістю, мілітаризмом, полководським генієм правителя, збройним протистоянням чи підготовкою до нього, експансією. У своїй класичній формі військово-кріпосницький абсолютизм склався у Пруссії, де його основи були закладені Фридрихом Вільгельмом Гогенцоллерном (1620-1688), курфюрстом Бранденбурзьким.

Очевидно, найрозвинутішою формою абсолютизму варто вважати освічений, який, до того ж, підтримували такі мислителі як Т. Гоббс, Ш. Л. Монтеск'є, Вольтер, Д. Дідро, П. Гольбах, К. Гельвецій та ін., які вважали, що ідеал досконалої світської держави стає реальністю, як тільки монарх, керуючись розумом вдається до реформування існуючого державного ладу; крім того, освічений монарх може слугувати прикладом добродійності, високої моральності, готовності принести себе в жертву в ім'я спільної мети, благополуччя усіх людей [27, 329] (як Христос). Таким чином, освічений абсолютизм характеризується необмеженістю верховної влади, яка належить надзвичайно гідному Монарху, наділеному честю, розумом, справедливістю, який є ідеалом правителя. В цілому, освічений абсолютизм мав місце у Данії, Іспанії, Португалії, Швеції, Пруссії (Фридрих II Великий), Росії (Єлизавета Петрівна, Катерина II), однак своєї класичної форми набув в Австрії за доби Марії-Терезії (1717-1780) та Йосипа II (1741-1790).

Зауважимо, що розподілення абсолютизму на визначені нами види є дещо умовним, адже природа абсолютизму єдина, а його прояви залежать від певних факторів.

З'ясувавши загально-теоретичні засади абсолютизму в цілому, доцільно звернутися до українського прикладу його функціонування у Новітню добу.

Зауважимо, що Гетьманська держава П. П. Скоропадського будувалася на абсолютистських началах. Очевидно, форма правління в Українській державі тоді варіювалася від військово-кріпосницької до освіченої форми абсолютизму. Зокрема, військово-кріпосницькі риси правління Гетьмана підтверджуються такими фактами: а) Українська держава була утворена в умовах збройного протистояння світового масштабу; б) історичний шлях основного союзника України – Німецької імперії – дозволяє стверджувати, що піднесення Німецької держави (точніше Бранденбурзько-Пруської) у XVII-XVIII ст. теж ґрунтувалося на військово-кріпосницькому абсолютизмі; в) військово-кріпосницький абсолютизм є найбільш ймовірною формою правління, здатною зберегти державність; г) військово-кріпосницький абсолютизм має досить авторитарне і феодалне забарвлення, що є позитивною його рисою, враховуючи умови, що призводять до нього (зокрема, дещо подібне до того, що відбувалося в Україні на початку 1918 р.); д) значна роль належить апарату примусу та силовим структурам, що сприяє життєздатності режиму в тяжких умовах та ін.

З іншого боку, в державницькій діяльності П. П. Скоропадського явно прослідковуються, також, і риси освіченого абсолютизму, зокрема: а) належність високих честі, розуму, культури самому Гетьману (як відомо, він походив з давнього шляхетського роду); б) визнання Гетьманом пріоритету інтересів держави; в) культурно-просвітницька діяльність влади П. П. Скоропадського та ін.

Очевидно, враховуючи висловлене, можна провести певну аналогію між Українською державою П. П. Скоропадського та Пруським королівством Фридриха II Великого: а) обидва тяжіли до просвітництва; б) обидва мусили діяти у ворожому оточенні; в) обидва були схильні до освіченого абсолютизму, проте мусили вдаватися до заходів військово-кріпосницького; г) обидва діяли в умовах збройної боротьби світового масштабу тощо.

Фактично, Українська держава 1918 р. нагадувала т. з. тимократію (тимархію), яка за Платоном є владою, за якої панують найсильніші та найхоробріші [1]. Тобто, в основі майбутньої Гетьманської держави лежали, відповідно, суб'єктивні («хоробрість») та об'єктивні («сила») фактори.

Зауважимо, що видатний італійський політичний мислитель доби Відродження Н. Макіавеллі виділяв чотири основних способи здобуття та утримання влади: доблесть, сила своєї зброї, сила чужої зброї, милість долі (випадку) [20]. Зрозуміло, що перші два способи є найкращими, тоді як два останні – сумнівними.

Таким чином, очевидно, Гетьманська держава пала внаслідок того, що в основі влади П. П. Скоропадського окрім доблесті (суб'єктивний

фактор) лежала сила чужої зброї (об'єктивний фактор), тобто об'єктивний фактор влади Гетьмана був непостійним і з крахом Німецької імперії настав крах Української держави, адже за досить короткий час існування Гетьманату сформувати грізну армію достатньої чисельності та боєздатності було надто складною справою.

Разом із тим, зауважимо, що діяльність влади П. П. Скоропадського була надзвичайно позитивною у ряді аспектів.

Грамота до всього українського народу 29 квітня 1918 р. стала основним програмним документом П. П. Скоропадського. Гетьман «як вірний син українського народу» тимчасово брав усю повноту влади у свої руки аби здолати кризу, вирішити болючі питання, які виявилися не під силу Центральній Раді (забезпечити цілісність України, гарантувати спокій її народу, здійснити економічну відбудову). Окрім положень про землю, Гетьман, також, пообіцяв народу відновити порядок у державі, нормалізувати економічне життя, обрати на основі нового закону Український сейм, твердо стояти на сторожі законності, підтримувати авторитет влади, забезпечити права робітничого класу, поліпшити умови праці (зокрема залізничників) тощо [9, 628].

«Закони про тимчасовий державний устрій України», затверджені гетьманом П. П. Скоропадським вже 29 квітня 1918 р., виконували роль тимчасової конституції: гарантували природні права народу України (недоторканість особи та її житла, право на мирні збори, мітинги, демонстрації, свободу слова і друку, свободу совісті, свободу пересування, обрання праці, обрання місця проживання, свободу об'єднання у громадські організації тощо); визначали компетенцію гетьмана, Ради міністрів, Генерального суду, церкви; права та обов'язки народу і законодавчу процедуру [10, 491], що дозволяє стверджувати, що в Українській державі наявним було верховенство закону.

Виконавчу гілку влади Гетьманської держави очолювала Рада міністрів, яка координувала діяльність нижчих ланок виконавчої влади, відповідала перед Гетьманом за стан управління державою, при чому імунітету для посадовців визначено не було, і вони за свої правопорушення підлягали цивільній та кримінальній відповідальності.

Генеральний суд (призначався Гетьманом) проголошувався вищим охоронним та захисним закладом і водночас вищим судом України у судових та адміністративних справах. Опублікування законів входило також до повноважень Генерального суду, причому закони набували чинності лише після їх опублікування.

В цілому ж, до основних досягнень Гетьманату варто віднести такі: утворення досить досконалої системи судочинства; налагодження дипломатичних відносин з багатьма державами; стабілізація економіки

та фінансової системи держави; успіх у формуванні регулярної національної армії; утворення Української академії наук, ряду культурних закладів і державних університетів тощо.

Таким чином, на підсумок, нам би хотілося зауважити, що:

1. Абсолютизм є богозавгодною формою правління, адже у державі світській він є екстраполяцією влади Господа, а, отже, природним і законним.

2. Цісар є помазаником Божим (адже королівська влада походить від Адама, і, відповідно, має божественну природу).

3. Втручання третього стану до справи управління державою, у кращому разі, є недоцільним, враховуючи його «підлу природу», брак розуму, честі, необхідних спеціальних знань та ін., а у гіршому – є посяганням на суверенітет державця, тобто гріхом і злочином.

4. Абсолютизм є найбільш ефективною формою організації суспільства, оскільки дозволяє владі найкращим чином реалізувати саму мету держави – забезпечення загального благоденства, тоді як різноманітні варіанти демократії (грунтуючись на змінюваності влади і надмірній свободі) сприяють зворотньому.

5. Саме завдяки абсолютизму у добу бароко в Європі було сформовано громадянське суспільство та національні правові держави.

6. В основі абсолютизму лежить сукупність природних (спадковість влади, чеснот, династичність особистості Короля, традиційність, консерватизм), суб'єктивних (розум, честь, справедливість) та об'єктивних (підтримка дворянства, аристократії, наявність могутніх збройних сил) факторів, яка дозволяє визнати абсолютизм найбільш досконалою формою правління (яка, до речі, у державі світській відображує повновладдя Бога у царстві Божому і світі взагалі).

7. Монархія у нашій праці, присвяченій Ш. Л. Монтеск'є [28], була нами визначена як природна спадкова одноособова верховна влада достойної (розумної та шляхетної) особи, що ґрунтується на честі і законі та утворюється шляхом делегування їй народом своїх політичних прав на основі суспільного договору з метою забезпечення загального благоденства на засадах верховенства права.

8. Основними формами абсолютизму варто визнати класичний, князівський, військово-кріпосницький, освічений, при чому, очевидно, ідеальним є саме останній.

9. Останньою до теперішнього часу значною спробою відродження українських консервативних монархічних традицій варто вважати Гетьманат.

10. Форма правління Української держави 1918 р. варіювалася від військово-кріпосницького (вимушені повинності та мілітаризація

тощо) до освіченого (діяльність у сфері освіти, культури та просвітництва тощо) абсолютизму, хоча в майбутньому Гетьман планував перехід до конституціоналізму (верховенство закону, конституційна монархія тощо), підвалини якого ним активно закладалися.

11. З числа визначених Н. Макиавеллі способів здобуття та утримання влади Гетьман, найбільшою мірою, володів двома – доблестю та силою чужої зброї (остання його підвела внаслідок падіння Німецької імперії).

12. Гетьманській державі не вдалося втриматися, очевидно, пересудим через глобальне світове збройне протистояння, хоча, за менш складних умов, формація, подібна до Української держави 1918 р., була би надзвичайно ефективною.

13. Діяльність Гетьмана П. П. Скоропадського (хоча й невдала внаслідок зазначених причин) доводить принципову можливість розв'язання основних питань державотворення та реалізацію мети держави (благоденство) шляхетною та професійною владою, що ґрунтується на честі та рації тощо.

Бібліографічний список

1. Платон. Сочинения. – М., 1990-1994. – Т. 1 – 4.
2. Аристотель. Сочинения. – М., 1975-1983. – Т. 1 – 4.
3. Творения Блаженного Августина. – К., 1901-1912. – Т. 1 – 7.
4. Аквінський Тома Коментарі до Аристотелевої «Політики» / пер. з латини О. Кислюка. – К. : вид-тво Соломії Павличко «Основи», 2003. – 794 с.
5. Гоббс Т. Левіафан, або Суть, будова і повноваження держави церковної та цивільної / Т. Гоббс ; пер. з англ. Р. Димерець ; наук. ред. Т. Польська. – К. : Дух і Літера, 2000. – 600 с.
6. Прокопович Ф. Філософські твори / Ф. Прокопович. – К., 1979 – 1981. – Т. 1 – 3.
7. Донцов Д. Рік 1918, Київ / Д. Донцов. – К. : Темпора, 2002. – 208 с.
8. Дорошенко Д. Історія України 1917 – 1923 рр. / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – Т. 2. Українська Гетьманська держава 1918 р. – 424 с.
9. Мироненко О. М. Грамота до всього українського народу 29 квітня 1918. / О. М. Мироненко // Юридична енциклопедія. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 628.
10. Мироненко О. М. Закони про тимчасовий державний устрій України / О. М. Мироненко // Юридична енциклопедія. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – Т. 2. – С. 491.
11. Мироненко О. М. Українська держава / О. М. Мироненко // Українське державотворення : не витребуваний потенціал. – К., 1997.

12. Мироненко О. М. Верховне управління Українською державою (квітень – грудень 1918) / О. М. Мироненко // *Правова держава : щорічник наукових праць*. – К., 1995.
13. Мироненко О. М. Скоропадський / О. М. Мироненко // *Юридична енциклопедія*. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2003. – Т. 5. – С. 506 – 507.
14. Мироненко О. М. Гетьманська держава 1918 / О. М. Мироненко // *Юридична енциклопедія*. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1998. – Т. 1. – С. 585 – 586.
15. Мироненко О. М. Виток українського революційного конституціоналізму 1917 – 1920 рр. : теоретико-методологічний аспект / О. М. Мироненко. – К., 2002.
16. Шелухин С. Історико-правничі підстави української державності / С. Шелухин. – Вінніпег, 1929.
17. Стахів М. Гетьманський режим і його праводержавна якість / М. Стахів. – Скрантон, 1950.
18. Омелянович-Павленко М. На Україні : Споминки 1917 – 1918 рр. / М. Омелянович-Павленко. – Прага, 1935.
19. Рум'янцев В. О. Українська державність 1918 – 1922 рр. / В. О. Рум'янцев. – Харків, 1996.
20. Макиавелли Н. Государь / Н. Макиавелли ; пер. с итал. – М. : Планета, 1990. – 80 с.
21. Монтескье Ш. Л. О духе законов / Ш. Л. Монтескье ; сост., пер. и коммент. А. В. Матешук. – М. : Мысль, 1999. – 674 с.
22. Руссо Ж. Ж. Про суспільну угоду, або принципи політичного права / Ж. Ж. Руссо ; пер. з фр. та ком. О. Хома. – К. : Port-Royal, 2001. – 349 с.
23. Пархоменко Н. М. Теологічна теорія походження держави і права / Н. М. Пархоменко, В. І. Тимошенко // *Юридична енциклопедія*. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. – Т. 6. – С. 35 – 36.
24. Тимошенко В. І. Патріархальна теорія походження держави / В. І. Тимошенко // *Юридична енциклопедія*. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. – Т. 4. – С. 459 – 460.
25. Тимошенко В. І. Договірна теорія походження держави / В. І. Тимошенко // *Юридична енциклопедія*. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 1999. – Т. 2. – С. 259 – 260.
26. Жолудь С. В. Трактат про цісаря / С. В. Жолудь // *Науковий потенціал України 2006 : матер. Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф.* – К. : ТОВ «ТК МЕГАНОМ», 2006. – С. 51 – 52.

27. Тимошенко В. І. Освічений абсолютизм / В. І. Тимошенко // Юридична енциклопедія. – К. : видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2002. – Т. 4.
28. Жолудь С. В. Загальні засади форми правління на основі поглядів Ш. Л. Монтеск'є / С. В. Жолудь // Актуальні проблеми сучасної науки : матер. Першої Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. – К., 2005. – Ч. 2. – С. 22 – 23.

Статья посвящена анализу сущности и роли абсолютизма в целом, характеристике основных форм абсолютизма. Автор делает вывод, что деятельность Гетьмана П. П. Скоропадского доказывает принципиальную возможность решения основных вопросов государства и реализацию цели государства благородной и профессиональной властью именно благодаря абсолютизму.

The article analyzes the nature and role of absolutism in general, the main forms of absolutism are characterized. The author concludes that the activities of the Hetman P. P. Skoropadsky demonstrates the principal possibility of resolving the major issues of state and an objective state noble and professional authority thanks to absolutism.

Стаття надійшла до редколегії 03.01.2013

УДК 340.149: 82 (470) "19"-36

Хижняк Ю. В., НУ «ОЮА»

ПРАВОВАЯ ЖИЗНЬ СОВЕТСКОГО ОБЩЕСТВА В ФЕЛЬЕТОНАХ М. А. БУЛГАКОВА

Статья посвящена рассмотрению правовой жизни советского общества, отраженной в фельетонах М. А. Булгакова. На основании сюжетов фельетонов писателя проанализированы образовательный уровень населения советского государства, состояние общей культуры, а также уровень правосознания и правовой культуры советских чиновников.

Особенности правовой жизни советского общества можно рассматривать с различных ракурсов. Один из возможных вариантов анализа связан с рассмотрением того, как ее характерные черты и особенности выражены на страницах произведений художественной литературы. В отечественной литературе исследования такого направления немногочисленны, так как этот вопрос находится на стыке двух наук – юриспруденции и литературоведения. В настоящей статье